

تحلیل و تفسیر شعر
عاشورایی عصر انقلاب اسلامی

محمدرضا سنکری

نام کتاب: عاشورای شعر (تحلیل و پژوهشی در شعر عاشورایی عصر انقلاب اسلامی)
مؤلف: محمدرضا سنگری

شرکت چاپ و نشر بین الملل

وبت چاپ: اول - تابستان ۱۳۹۵

لته گرافی، چاپ و صحافی: آبینگار، ایمان

تعداد باران: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۸۵۰۰ ریال

صفحه: ۱۸۵

طراحی: محمد مهدی

مسئول تولید: شریف شاد

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۰۴-۷۰۱-۶

دفتر مرکزی:

تهران، میدان استقلال، سعدی جنوبی، پلاک ۳،

طبقه سوم

تلفن: ۰۲۱-۳۳۹۲۳۹۵۹

نمابر: ۳۳۱۱۸۶۰۳

فروشگاه مرکزی:

میدان فلسطین، ضلع شمال شرقی، پلاک ۴ و ۵

تلفن: ۰۲۱-۸۸۹۲۱۹۸۰

نمابر: ۸۸۹۰۳۸۲۳

Email: intlpub@intlpub.ir

www.intlpub.ir

سرشناسه: سنگری، محمدرضا، ۱۳۳-
عنوان و نام پدید آور: عاشورای شعر: تحلیل و پژوهشی در شعر عاشورایی عصر انقلاب اسلامی / محمدرضا سنگری.
تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۹۵.
مشخصات نشر: ۳۱۴ ص: ۱۴/۵، ۲۱/۵ س.
مشخصات ظاهری: فهرست
فروست
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۰۴-۷۰۱-۶

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه

تحلیل و پژوهشی در شعر عاشورایی انقلاب اسلامی

عنوان دیگر

عاشورا -- شعر -- تاریخ و نقد

Tenth of Muharram -- Poetry -- History and criticism

شعر مذهبی فارسی -- قرن ۱۴ -- تاریخ و نقد

Religious poetry, Persian -- 20th century -- History and criticism

شعر مذهبی فارسی -- مجموعه ها

Religious poetry, Persian -- Collections

سازمان تبلیغات اسلامی، شرکت چاپ و نشر بین الملل

۹۱۳۹۵ س ۲/ع ۳۵۵۵ PIR

۸۴۱۰۰۹۳۱

شماره کتابشناسی ملی: ۴۲۳۸۵۰۹

همه حقوق محفوظ است. هرگونه نسخه برداری، اعم از زیراکس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری اقتباس کلی و جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی، اقتباس در گیومه در مستند نویسی و مانند آنها) بدون مجوز کسی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست

مقدمه	۹
۱. ادبیات شاعران عاشورا	۱۲
۲. ادبیات نهضت ملی و حماسه‌های منبسط از عاشورا	۱۲
۳. سروده‌های شورانگیز و نوگام سروده‌های عرب درباره‌ی عاشورا	۱۳
۴. سروده‌های عاشورایی در سرزمین‌های اسلامی	۱۴
۵. شعر عاشورایی فارسی	۱۵
۶. شعر عاشورایی انقلاب	۴۰
الف) عاشورا در هیئت سوگ و تراژدی	۴۳
ب) عاشورا در هیئت فرهنگ و مکتب	۵۰
ج) نگاه عارفانه، عاشورا رخدادی عارفانه	۷۱
د) نگاه تلفیقی و ترکیبی	۸۱
۷. شخصیت‌های عاشورا در شعر عاشورا	۸۹
۱. وصف مجموعه یاران یا چند تن از یاران	۹۰
۲. شخصیت و شهادت امام حسین (ع)	۹۳
۳. یاران شهید عاشورا	۹۹

- ۱۰۱..... - شب شعر عاشورای شیراز
- ۱۰۳..... - ابوالفضل العباس
- ۱۱۶..... - علی اکبر
- ۱۲۵..... - علی اصغر
- ۱۳۵..... - قاسم بن الحسن
- ۱۴۳..... - عون و محمد
- ۱۴۵..... - حرّ بن یزید ریاحی
- ۱۵۰..... - سلم بن عقیل
- ۱۶۸..... - حضرت زینا
- ۱۸۲..... - رباب
- ۱۸۵..... - حضرت سکینه
- ۱۸۸..... - رقیه
- ۱۹۵..... - اُمّ البنین
- ۲۰۰..... - حمیده
- ۲۰۲..... - شهربانو
- ۲۰۳..... - ام کلثوم
- ۲۰۹..... - شخصیت‌های استعاره‌ای عاشورا
- ۲۱۹..... - شخصیت‌های منفی کربلا (جنایتکاران)
- ۲۲۳..... - ویژگی‌های کلی چهره‌های منفی عاشورا
- ۲۲۴..... ۱. ادعیه و زیارات

۲. توصیف امام و یاران از ویژگی‌های دشمنان..... ۲۲۵
- (دشمن در نگاه امام و اصحاب)..... ۲۲۵
۳. دشمن در نگاه دشمن..... ۲۲۶
۴. دشمن در نگاه بازماندگان عاشورا (اسیران)..... ۲۲۶
۵. خود توصیفی دشمن..... ۲۲۷
- یزید بن معاویه..... ۲۲۸
- شریح ناضی..... ۲۳۹
- عبیدالله بن زیاد..... ۲۴۲
- عمر بن سعد بن ابی وقاص..... ۲۴۶
- خولی بن یزید اصبحی..... ۲۵۳
- شمر بن ذی الجوشن..... ۲۵۸
- حرمله بن کاهل اسدی..... ۲۶۴
- سنان بن انس نخعی..... ۲۷۰
- ساریان (بجدل بن سلیم یا بریده بن وائل)..... ۲۷۲
- توصیف شخصیت منفی کوفه، آل مروان، آل زیاد و..... ۲۷۴
- توصیف کلی دشمنان..... ۲۷۴
- شعر کودک و نوجوان عاشورایی..... ۲۷۴
- شعر کودک و نوجوان عاشورایی..... ۲۸۱
- چند نکته..... ۳۰۱
- طنز عاشورایی..... ۳۰۲

۳۰۹ جمع‌بندی -

۳۰۹ الف) به لحاظ فکری

۳۱۱ ب) ویژگی‌های ادبی

۳۱۳ ج) ویژگی‌های زبانی

www.ketab.ir

مقدمه

حادثه‌ها در چنان بزرگ با فاصله گرفتن از مبدأ وقوع خود آرام آرام رنگ می‌بازند، فراموش می‌شوند و تنها در ذهن تاریخ و منابع و اسناد تاریخی می‌توان از آن‌ها شان گرفت. در این میان تنها یک حادثه را می‌شناسیم که هر چه پیشتر می‌رویم درخشان‌تر، صیقل‌یافته‌تر و تأثیرگذارتر می‌شود و آن رُخداد عظیم عاشورا است؛ واقعه‌ای که در روزی داغ - عاشورای سال ۶۱ هجری برابر با ۲۱ مهر ماه ۵۹ خورشیدی و دهم اکبر سال ۶۸۰ میلادی - در ساحل فیات رُخ داد و پس از قتل عام اصحاب حسین (علیه السلام) و شهادت وی به ظاهر پایان یافت و با تافتن اسب بر بدن شهیدان و اسارت زنان و کودکان و برپایه‌ها و پیروزی، چنین تصور شد که یزید فاتح و حسین مغلوب میدان بوده است. اما کمی بعد آتشفشان خطبه‌ها و روشنگری‌ها و خیزش‌ها و رویش‌های پس از حادثه نشان داد که حق با پیامبر بود که با پیش‌بینی عاشورا و کربلا فرمود: **إِنَّ لِقَتْلَ الْحُسَيْنِ حَرَارَةً فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لَنْ**

تبرده ابد؛ از شهادت حسین چنان آتشی در جهان‌ها افروخته شود که هرگز سردی و خاموشی نپذیرد.

همین است که قرن‌ها از آن روزگار می‌گذرد، اما این رستاخیز زلال و سیال همچنان زنده و پویا، زیباترین و تأثیرگذارترین آثار را خلق می‌کند و هر چه زمان می‌گذرد، آثار ادبی در این زمینه در همی بمروها چون شعر، نثر ادبی، داستان، فیلم‌نامه، تعزیه و مقتل‌نویسی بیشتر افریده می‌شود.

در این میان، شعر رساترین رسانه‌ی عاشورا بوده است و بیش از دیگر گونه‌ها کربلا را آید بوده و شوکت و شکوه عاشوا را باز نموده است. شاید تأثیر، گیرایی و روانی و مانایی این رسانه سبب شده بود که کاروان اسیران از کربلا تا شام و از سحر تا بازگشت به کربلا و مدینه «پیام» خویش را در کنار خطبه‌ها با شعر بازگویند و با زبان سروده هم گدازه‌های درون را بر زبان آورند و هم پتکی ستم‌کوب و خرقه بیدادگران باشند.

شعر عاشورایی بر خلاف دیگر حوراء شعر آیینی، همه‌زمانی است و هم همگانی؛ در همه‌ی فصول و مناسبت‌ها و بی‌در مجالس جشن و سور و سرور عرضه می‌شود و هم مرزهای مذهبی را درنوردیده و همه‌ی مذاهب حتی شاعران دیگر فرهنگ‌ها و آیین‌ها را تحت تأثیر قرار داده است.

شاید اندکی شگفت‌آور باشد که ولادت شعر عاشورا، پیش از عاشورا انگاشته شود، اما اگر عمیق و دقیق در این عرصه پژوهش و

تحقیق کنیم، درمی‌یابیم که بخشی از ادبیات عاشورایی حتی در دوران کودکی امام حسین علیه السلام از زبان پیامبر و فاطمه و علی علیهم السلام یا در سال‌های پیش از وقوع کربلا آفریده شده است! شگفت‌تر آن که شیخ جعفر شوشتری در خصائص الحسینیه از محافلی نام می‌برد که از خلقت آدم و پیش از تولد امام حسین، در سوگ وی برگزار شده است!^۱

حتی اگر کسانی در همین بخش تردید روا دارند، بخشی از شعر و ادبیات عاشورا، در فاصله‌ی زمانی آغاز نهضت حسینی- بیست و هفتم رجب سال شصت و هجری، آغاز هجرت امام حسین علیه السلام از مدینه به مکه تا روز خونین عاشورا - آفریده می‌شود. به دیگر زبان در طول حدود یکصد و شصت و سه روز قبل از عاشورا، شاهد ادبیاتی هستیم که از آن به ادبیات در عاشورا - با گسترش مفهوم عاشورا به کل نهضت و حرکت حسین - می‌توان تعبیر کرد. این ادبیات در برگیرنده‌ی شاخه‌های زیر است:

۱. سروده‌ها: سروده‌هایی که در طول راه از مدینه به مکه و از مکه تا کربلا و هشت روز استقرار امام و یارانش در کربلا سرود یا از شاعران مشهور عرب ذکر می‌شود.

۲. نامه‌ها: نامه‌هایی که امام به شهرهای بزرگ آن روزگار چون کوفه و بصره و حتی از کربلا به مدینه ارسال می‌کند. وصیت‌نامه‌ی امام را نیز جزو این بخش می‌توان دانست.

۱. الخصائص الحسینیه (ویژگی‌های امام حسین)، شیخ جعفر شوشتری، ترجمه علی کرمی، قم، ۱۳۸۲، ص ۲۴۲.

۳. رجزها و مرثیه‌ها: هر چند ارجوزه و رجز از نظرگاه شعری اعتبار سروده‌های فاخر و قصاید غزّا و گونه‌های دیگر شعر را ندارد، اما رجزهای کربلا بخشی از ادبیات این حادثه محسوب می‌شوند.

۴. خطبه‌ها: خطبه‌هایی امام و یارانش در کربلا ایراد می‌کنند که همه‌ی این خطاب‌ها و گفت‌وگوها بخشی از ادبیات عاشورا محسوب می‌شوند. برخی از این خطابه‌ها از نظرگاه بلاغت و زیبایی سترگ و قابل تأمل و اعتنا هستند.

۵. کتاب ادبیات در عاشورا: ادبیات دیگری نیز هست که از آن به «ادبیات عاشورا» یاد می‌توان کرد. این ادبیات را به اعتبار زمان و آفرینندگان آن به شاخه‌های زیر می‌توان تقسیم کرد.

۱. ادبیات شاهدان عاشورا

در طول زمان پس از وقوع عاشورا، روز دهم و یازدهم و سفر کاروان اسیران، سخنان و خطبه‌های غزّا، ستم کرب و زینب کبری و امام سجاد و فاطمه صغری و سروده‌های سکینه و ربّاب و امام کلثوم و دیگر کسانی که ناظر، شاهد یا راوی همزمان حادثه بودند، مانند اشعار عبیدالله بن حُرّ جعفی به این بخش اختصاص دارند.

۲. ادبیات نهضت‌ها و حرکتهای منبعث از عاشورا

این بخش، نامه‌ها، سروده‌ها و رجزهایی را شامل می‌شود که در

نهضت‌های پس از عاشورا مانند نهضت توأین به رهبری سلیمان بن صُرد خزاعی و قیام مختار بن ابی عبیده ثقفی پدیدار آمده‌اند. جز آن‌که بخشی از مسائل تاریخ عاشورا در این نامه‌ها و خطبه‌ها و اشعار و رجزها پیداست، زیبایی و گیرایی سروده‌ها، آن‌ها را قابل تأمل و بررسی می‌سازد.

۳. سروده‌های شاعران معاصر و سوگ سروده‌های عرب درباره‌ی عاشورا
مطالعه این سرودها نشان می‌دهد که رخداد عاشورا تأثیری ژرف بر جامعه‌ی آن روزگار و - همان‌طور که - بر جای می‌گذارد و شاعران را برمی‌انگیزد که ابعاد آن، به‌ویژه ابعاد اراژیک آن را بازگو کنند.

ادب الطّف از جواد شُبّر کتاب ادبی است که کوشیده است بخشی از این اشعار را جمع‌آوری کند. شرح حال و نمونه‌ی اشعار پانصد شاعر عرب درباره‌ی امام حسین (علیه السلام) از قرن اول تا قرن - هاردهم در این کتاب آمده است. نخستین شاعر عقبه بن عمرو - شاعر و آخر قرن اول و هم‌عصر عاشورا - و آخرین شاعر شیخ مهدی معاصر در گذشته‌ی سال ۱۳۹۵ قمری است. او در مقدمه‌ی کتاب می‌گوید: «بر بنا بر جمع‌آوری همه‌ی اشعار بود، به صدها جلد می‌رسید.»

سروده‌های شاعران عرب در باب عاشورا بر محور «سوگ و مرثیه» است و بسیار اندک در آن‌ها بر عنصر «پیام و اندیشه‌ی عاشورا» تکیه شده است.